

โมกขธรรมประยุกต์

- ๖ -

๘ เมษายน ๒๕๑๘

จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์เป็นครั้งที่ ๖ นี้ เราจะได้กล่าวถึงปัญหาของคน
ต่อไปตามเดิม และได้กล่าวโดยหัวข้อว่า จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร.

ทบทวนเรื่องที่พูดมาแล้ว

ขอทบทวนถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วๆ มา เพราะว่า เป็นสิ่งที่เนื่อง
กัน. ในครั้งแรก เราพูดถึงปัญหาของคนทั่วไป ว่า ปัญหาอันคืออะไร,
เกิดมาจากอะไร, ภาวะที่เรียกว่าไม่มีปัญหานี้ คืออย่างไร, แล้วก็จะถึง
ภาวะอย่างนั้นได้โดยวิธีใด.

๑๕๐

ในครั้งต่อมา เราพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า *ความไวของจิต* นี้ จะควบคุมมันได้อย่างไร; นี่ก็ย่อมเป็นการแสดง หรือเป็นคำตอบ ในข้อที่ว่า จะถึงภาวะที่ไม่มีปัญหาได้อย่างไร, หมายความว่า ถ้าเราควบคุมความไวของจิตได้ ก็ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นเป็นแน่นอน; เพราะเราควบคุมจิตไม่ได้ โดยเฉพาะความไวของมัน มันก็สร้างปัญหา เป็นกิเลส และความทุกข์ขึ้นมา.

ในครั้งถัดมาอีก เราทวนิจัยกันถึงสิ่งที่เรียกว่า *สติ*. *ทำไมเราจึงไม่มีสติ*, บางทีเราไม่รู้ว่ สติคืออะไรชั่วช้าไป; อย่างที่แนะนำให้สังเกตว่า สิ่งที่เรียกว่า สติ นั้นมีคุณค่า มีอะไรมหาศาล แต่ไม่มีใครมีใครให้ความสำคัญแก่สิ่งนี้ เท่ากับความสำคัญของมัน; เพราะฉะนั้น เราจึงพลาดพลั้งอยู่เป็นประจำ เพราะเราไม่ให้ความสำคัญ หรือให้ค่าแก่สติมากเท่าที่มันเป็นจริง ๆ. นี่เราต้องรู้ว่า มันคืออะไร, จำเป็นอย่างไร, แล้วพอกพูนให้มีขึ้นอย่างไร.

ในครั้งถัดมาอีก ก็พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า *ปัญญา* ซึ่งเป็นสิ่งที่เล่นตลกโดยความหมายแห่งภาษา แปลว่า รอบรู้ หรือรู้ทั่ว มันไม่ควรจะมีอะไรผิดพลาด. แต่เดี๋ยวนี้คนที่มียุปัญญาอย่างสมัยปัจจุบันนี้ ยิ่งผิดพลาด เพราะว่า เขามียุปัญญาในทางที่จะแก้ตัว, ในทางที่จะหลีกเลี่ยงข้อกล่าวหา. ที่ร้ายแรงที่สุดก็คือ มียุปัญญาสำหรับจะโกง คือ ยังมีปัญญามาก ก็ยังตกเป็นบ่าวเป็นทาสของกิเลสได้ลึกกว่าคนที่ไม่มีปัญญา; อย่างนี้ก็ควรจะเรียกว่า เขามียุปัญญาสำหรับจะโกง, สำหรับจะฝังตัวเองให้ลึกกลงไปในความทุกข์.

นี่ต้องสะตางันให้คิดว่า *ปัญญาที่แท้จริงนั้นคืออะไร*. ถ้าถือตามภาษาบาลีเป็นหลักแล้ว ปัญหานี้ก็ไม่มีโทษอะไร, ปัญญาชนิดที่ทำให้คนกลิ้งกลอกหลอกลวงนั้นมันมีค่ากลาง ๆ เช่นคำว่า เจโก เป็นต้น, แล้วปัญญาสำหรับเป็นนักปราชญ์ เติลคเปิดเบี่ยงไปอย่างนักปราชญ์ เป็นโกวิโท อย่างนี้ก็มี. ถ้าเป็นปัญญาจริง แล้วก็จะรู้แต่

สิ่งที่ควรรู้ แล้วก็ดับทุกข์; เพราะฉะนั้น เราควรจะต้องรู้จักปัญญา พร้อมทั้งใช้ปัญญาได้รวดเร็วที่สุด ที่เรียกว่าปฏิภาณ.

ถ้าเราไม่มีปฏิภาณ ก็คือว่า ปัญญามาช้า, แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาจะโต้ตอบ นึกไม่ทัน นึกไม่ออก นี่ปฏิภาณเป็นสิ่งจำเป็นมาก. แม้เราจะไม่ต้องโต้ตอบกับใคร เราไม่อาจจะใช้ปัญญาได้ทันควัน เราก็ต้องตาย; เช่นเมื่อเผชิญกับอันตรายที่มาอย่างรวดเร็วฉุนผล้น ถ้าเราไม่มีปฏิภาณพอ เราก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ให้พ้นจากอันตรายนั้นได้ในพริบตาเดียว อย่างนี้เป็นต้น. นี่ก็เป็นปัญหาของมนุษย์อยู่มาก คือเราไม่มีปัญญาที่ถูกต้อง และทันแก่เวลา.

ต่อมาอีกได้พูดถึง *มิจฉาทิฏฐิ* ซึ่งคู่กันกับ *สัมมาทิฏฐิ*, พูดถึง *สัมมาทิฏฐิ* โดยตรง แต่ก็ต้องเนื่องไปถึง *มิจฉาทิฏฐิ* ด้วย เพราะเป็นของตรงกันข้าม. *เราไม่รู้ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ* แม้ว่าเราจะกำลังเห็นกงจักรเป็นดอกบัวอยู่ เราก็ยังไม่รู้สึก; นี่เป็นความยากลำบากอย่างยิ่ง เพราะถ้ามีวิชา มีความไม่รู้ ก็ย่อมไม่รู้ว่าเป็นผิด. ที่สิ่งผิดก็กลายเป็นเห็นว่าถูก กลายเป็นเห็นกงจักรเป็นดอกบัว, แล้วส่วนที่มันเป็นกงจักร ก็เป็นฝ่ายทำความทุกข์นั้น มันก็มีลักษณะสวยงาม หรือว่ายั่วชวนกว่า; ฉะนั้น กงจักรนั้นจึงถูกเห็นเป็นดอกบัวได้ง่าย เราจึงตกอยู่ในปัญหานานาชนิด คือเหมือนกับตกอยู่ในห้วงพัวพันของสิ่งที่เรียกว่าปัญหา หรือกงจักร.

เราต้องศึกษา กันเป็นพิเศษ คือให้รู้ถึงขนาดที่รู้จักแยกออกไปว่า มัน *เป็นมิจฉาทิฏฐิ* หรือเป็น *สัมมาทิฏฐิ* อย่างไร; พูดอย่างเปรียบเทียบหน่อยก็คือว่า ไม่ให้กิเลสมันตกตา หรือหลอกลวงได้. แต่ก็ยากลำบากที่มันมีมาแต่ก่อนแต่ออก สะสมขึ้นมาทีละนิดๆ ทีละนิดๆ ที่จะตกไปในฝ่ายยึดมั่นถือมั่น, พอใจในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์. ถ้าไม่ได้รับการอบรมดี ไม่ได้เกิดในสกุลที่เป็น *สัมมาทิฏฐิ* ก็เรียกว่ามีปัญญน้อย คือ ยากที่จะมี *สัมมาทิฏฐิ* ได้.

ในวันนี้จะพูดถึง **จุดหมายปลายทาง** ในฐานะเป็นภาวะแห่งความหมกมุ่น **ปัญหา** คือเราได้เดินทางมาเรื่อย ด้วยคุณธรรมอย่างที่ว่ามาแล้ว อย่างนั้นอย่างนี้. นี่จะพูดถึงจุดหมายปลายทางว่า คืออะไร, หรือถ้าจะคุยกันในแง่ที่ว่า มัน **จะมาถึงได้อย่างไร เป็นวิธีการแก้ปัญหา**; ถ้าถึงจุดหมายปลายทางเมื่อไร ก็แปลว่า หมกมุ่น **ปัญหา**.

สิ่งที่เป้าหมายปลายทาง

ที่นี่ จะตั้งปัญหา อย่างปัญหาของคนธรรมดาสามัญ ในแง่ของ**ประสงค์** คือว่า เข้าใจได้ หรือปฏิบัติได้นี้ ว่า **จุดหมายปลายทางของคนเรา** มันคืออะไร? ปัญหาชนิดนี้นั้นขยายความออกไปได้ หรือกล่าวได้ในรูปประโยคอย่างอื่น เช่นว่า เกิดมาทำไม เป็นต้น. ถ้าเรารู้ว่า เกิดมาทำไม ก็เท่ากับรู้ว่า อะไรเป็นจุดหมายปลายทาง.

ขอให้ไปเทียบดูเอาเอง ว่าจะผู้เป็นรูปปัญหาขึ้นมาในลักษณะอย่างไรบ้าง ที่มีความจำเป็น หรือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์เรา ว่าถ้าไม่ถึงจุดหมายปลายทาง ก็ต้องเรียกว่า เสียชาติเกิด. ที่พูดนี้เป็นคำหยาบสักหน่อย แต่ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไรดี จึงว่า เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์; บางทีก็แถมเข้าไปว่า ได้พบพระพุทธศาสนา แล้ว ก็ยังไม่ถึงปลายทาง จึงถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรจะสนใจ และไปให้ถึง.

ถ้าถามขึ้นมาว่า **อะไรเป็นจุดหมายปลายทาง?** ตามธรรมดา **พุทธบริษัท**ทั้งหลาย จะตอบว่า **“นิพพาน”**; นี่ตอบเป็นธรรมเนียม. มันก็ถูก ก็จริง; ไม่ใช่เป็นแต่ธรรมเนียม แต่ว่าตามธรรมเนียมก็ต้องตอบอย่างนั้น เพราะว่า คนที่ไม่รู้จักนิพพานก็ตอบอย่างนั้น เพราะเป็นธรรมเนียมที่ตามแล้ว ก็ต้องตอบอย่างนั้น; ก็เป็นอันว่า คำตอบที่ดีเป็นหลักได้ว่า **จุดหมายปลายทาง**นั้น **คือนิพพาน**, แล้วก็ตอบเผื่อไว้ทั้งที่ยังไม่รู้ ว่า นิพพานคืออะไร. นี่ก็ไม่ผิด ก็เลยถือว่า จะตอบเผื่อไว้ก็ได้. ฉะนั้น

เรามาพูดถึงถึงคำว่านิพพาน ให้เป็นที่เข้าใจ จนมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างไร.

นิพพาน เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างไร ?

เกี่ยวกับข้อนี้ ต้องขอทำความเข้าใจบางอย่างเป็นพิเศษ แทรกเข้ามาก่อน คือว่ามีการแบ่งแยก ออกเป็นสองพวก : - พวกหนึ่ง ถือว่า **เราจะต้องตายแล้วเกิด** - ตายแล้วเกิด - ตายแล้วเกิด ; อย่างเกิดจากท้องแม่ แล้วตายอย่างเข้าโลงนั้นแหละเรื่อยๆ ไป เป็นจำนวนมากๆ ชาติ, แล้วเราก็ตายขึ้นทุกๆ ชาติ. ชาติสุดท้าย มันจะล่วงไปก็สองไชยแสนกัป ก็สุดแท้ แล้วเราก็บรรลุนิพพาน อย่างนี้ก็มี ; ทัวหนังสือที่เขียนไว้อย่างนี้ก็มี.

อีกพวกหนึ่ง ไม่ได้ถืออย่างนั้น ถือเสียว่า เวลาที่กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น เราอยู่กับนิพพาน หรือเป็นนิพพานชนิดชั่วคราวอยู่ตลอดเวลา ; ฉะนั้นเราก็มีหน้าที่เพียง ทำอย่าให้กิเลสเกิดขึ้น ให้ระยะเวลาที่อยู่กับนิพพานนั้นยืดออกไปๆ ให้ยาวออกไป - ยาวออกไป ยืดออกไป จนกระทั่งว่า ไม่มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นอีกต่อไป เราก็นิพพานที่สมบูรณ์และแท้จริง ไม่ใช่ นิพพานขิมลอง หรือนิพพานชั่วคราวอย่างที่ เราจะขิมลองได้จากความรู้สึกในบางขณะ ที่กิเลสไม่ได้เกิดแม้แต่ประการใด.

ถ้าเป็นนิพพานอย่างทีกล่าวนั้น ก็ไม่ต้องจำกัดลงไปว่า ต้องตายแล้วเกิด ตายแล้วเกิด - ตายแล้วเกิด, หรือจะพูดว่า ตายแล้วเกิดก็ได้ แต่ต้องเป็นอีกความหมายหนึ่ง ; ฉะนั้นในชาตินี้ ที่นี้ ในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้แหละ **อาจจะทำนิพพานให้ปรากฏออกมาถึงที่สุดได้.** นิพพานมีความหมายต่างกันอย่างนี้ แม้จะถือหลักทั่วไปตรงกันว่า มีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง.

ความหมายของนิพพาน

ที่นี้ พูดถึงนิพพานโดยตรงกันสักหน่อย ว่ามีความหมายอย่างไร จะได้เข้าใจนิพพานอย่างถูกต้องขึ้นมาบ้าง.

นิพพาน, ถ้าเขาถามทั่วทั้งสี่ ก็แปลว่า คับ เย็น; นี่ย่อมเป็นการบอกอยู่ในตัวแล้วว่า ถ้ามีการดับ ก็จะต้องดับสิ่งที่มีการเกิด, หรือถ้าว่า คับเย็น ก็จะต้องมีความร้อน หรือการอยู่ด้วยความร้อน แล้วมันดับเย็นลงไป.

ในความหมายทั่วไปที่ใช้กันอยู่ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล มาจนถึงพุทธกาล คำว่า นิพพาน แปลว่า คับเย็น; แต่แม้จะพูดว่า คับเย็น ก็ยังมีความหมายเป็นสองชั้น หรือสองชนิด อยู่แน่นอน : คือไฟธรรมาคับนี้ก็เย็นเหมือนกัน, หรือจิตใจที่ร้อน แล้วความร้อนแห่งจิตใจดับลง อย่างนี้ก็เรียกว่า คับเย็นเหมือนกัน เป็นนิพพานเหมือนกัน. ฉะนั้นจึงพบหลักที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้นเองว่า : -

นิพพาน นี้หมายถึง คับเย็นของวัตถุ ก็ได้ วัตถุร้อน ๆ เช่นไฟที่กำลังไหม้ อยู่, หรือด้านไฟแดง ๆ อยู่ คับเย็นลงไป, นี่ก็เรียกว่านิพพานของด้านไฟ คือด้านไฟมันนิพพาน. ถ้าสัตว์ที่มีพอสคร้าย มันถูกฝึกให้เชื่อง หมคพอสคร้าย อย่างนี้ก็เรียกว่า คับเย็นของสัตว์ตัวนั้น, เป็นนิพพานของสัตว์ตัวนั้น. ถ้าความร้อนใจของมนุษย์ คับไป ชนิดไหนก็ตาม ก็เรียกว่าคับเย็น, คับจริงถึงที่สุด ซึ่งก็เย็นจริง ๆ; คับอย่างไม่ถึงที่สุด ก็เย็นชั่วครวญ เรียกว่าคับแห่งความร้อนทางจิตใจ คือกิเลส, หมายถึงความรู้สึกตามธรรมชาติสามัญของบุคคล ที่รู้สึกไปด้วยอำนาจของอวิชชา แล้วก็มีแต่ความร้อนนานาชนิดหลาย ๆ แบบ.

เมื่อ คับอวิชชา ซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งหลายได้ ก็จะมีความเย็นเกิดขึ้น เรียกว่า นิพพานตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา คือสันนิเลศ. คำว่า “สันนิเลศ” นี้มีกำหนดชื่อเรียกกันได้หลายอย่าง เช่นเรียกว่า หมคความยึดมั่นถือมั่น ก็ได้, หมคการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร อย่างนี้ก็ใช้ได้ มีหลาย ๆ คำ; เอาความหมายของมันให้ถูกต้องแล้วก็จะพบได้เองว่า มันตรงกันอย่างไร.

รวมใจความในที่นี้ก็คือว่า ความเย็นแห่งจิตใจที่ปราศจากกิเลส เรียกว่า นิพพาน มีเป็นขณะ ๆ ตามที่ว่า กิเลสยังไมเกิดก็ได้; เป็นเองน้อยๆ เป็นของขมิลง. อย่างที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า จิตนี้ประภัสสร คือว่างเฉย แล้วก็เศร้าหมองเมื่อ กิเลสเกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว.

เมื่อ กิเลสเกิด ขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว ก็สูญเสียสภาวะเดิมของมัน ก็ร้อน ขึ้นมา; พอประเดี๋ยวเหตุปัจจัยอันนั้นหมดไป ก็เป็นสภาวะเดิม; ฉะนั้น เราต้องฝึกจิต ชนิดที่ ไม่ให้เปลี่ยนได้อย่างนั้นอีก, หมายความว่า ไม่ให้เกิดมีกิเลสขึ้นมาในจิตนั้นได้อีก คือ จิตอยู่ในสภาพที่จะเกิดกิเลสไม่ได้อีก มันก็เป็นประภัสสรตลอดกาล จึงจะ เรียกว่า นิพพาน ในที่นี้.

เราจะรู้จักสิ่งนี้ได้ ก็ต้องสังเกตดู ทุกคราวที่เกิดกิเลสเป็นความร้อนขึ้นมา แล้วมันหมดไป แล้วมันเย็นอย่างไร, เทียบมันก็ร้อนขึ้นมา เทียบก็ดับไปเย็นอย่างไร; อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป จะรู้จักนิพพานเร็วเข้า, รู้เร็ว รู้ดีกว่า ที่จะอ่านจากหนังสือ. ฉะนั้น เรื่องนิพพาน เป็นขั้นนี้ จะต้องศึกษาจากภายใน.

เรามีหน้าที่ดำรงตัวให้ถูกอย่าให้เกิดร้อนขึ้น

เดี๋ยวนี้ เราารู้แล้วว่า นิพพานนี้แปลว่า ดับเย็นแห่งความร้อน ดับเย็นแห่งความทุกข์; เราก็มีหน้าที่ต่อไป ที่จะต้องดำรงตัวไว้ในความถูกต้อง อย่าให้เกิดร้อนขึ้นมาได้. ถ้าเกิดร้อนขึ้นมาได้ ขอให้ยอมรับเสียที ๆ ว่า ได้ดำรงตัวไว้ผิดแล้ว ดำรงจิตไว้ผิดแล้ว ความร้อนจึงเกิดขึ้นมา.

มีพระบาลีว่า จกฺขุ อาทิตฺตํ, ฐปฺ อาทิตฺตํ เป็นขั้นนี้ ว่าดวงตาก็ลูกไฟลง, รูปก็ลูกไฟลง, จักขุวิญญาน - การเห็นทางตา ก็ลูกไฟลง; ทั้งตัวลูกเป็นไฟ ดวงตาลูกเป็นไฟ เราก็ไม่รู้ตัว เราไม่รู้จัก. ใครรู้สึก หรือว่ามองเห็นบ้าง? ดวงตาของเรา

กำลังลุกเป็นไฟก็ครั้น, ร้อนเพราะมีไฟลุกที่นั่น, แล้วรูปที่มากกระทบตาของเราก็ดูเป็นไฟ, แล้วจักขุวิญญาณ ก็มองเห็นทางตาของเรา ก็ลุกเป็นไฟ.

คำว่า *อาทิตย* นี้ ตามตัวหนังสืออย่างถูกต้อง ต้องแปลว่ากำลังลุกเป็นไฟ เหมือนกับดวงอาทิตย์; เราไม่เคยรู้สึก หรือมองเห็นอะไรไหม? นี่พูดกันตรงๆ. **เราไม่เคยรู้สึก ว่า ดวงตาถูกเป็นไฟ, หรือรูปที่มากกระทบตาก็ถูกเป็นไฟ, การเห็นทางตาของเราก็ดูเป็นไฟ, พวกสัมผัส เวทนา** ทั้งหลายที่เนื่องกัน **ก็ถูกเป็นไฟ** ทั้งหมด กระทั่งเป็นทุกข์เป็นร้อนเป็นไฟติดอยู่ภายใน. ทางหู ก็เหมือนกัน ทางจมูก ก็เหมือนกัน ทางลิ้นก็เหมือนกัน ทางผิวหนังก็เหมือนกัน กระทั่งทางจิตใจเอง ก็เป็นอย่างเดียวกัน.

ถ้าเราไม่เข้าใจข้อนี้ เราก็ไม่อาจจะเข้าใจคำว่า “คับเย็นเป็นนิพพาน”; หมายความว่า ถ้ามีสติสัมปชัญญะพอ **ตา** นี้ก็จะไม่เห็นรูปด้วยความรู้หรืออวิชชา คือไม่สัมผัสรูปด้วยอวิชชา, หูก็ไม่สัมผัสเสียงด้วยอวิชชา จมูกก็ไม่สัมผัสกลิ่นด้วยอวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดตัณหา อันเป็นของร้อน. **ความร้อนนั้น** บางทีก็ร้อนอย่างระเค หรือ **โลภะ** ซึ่งมันก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, บางทีก็ร้อนอย่างโทสะ ซึ่งร้อนอย่างรุนแรงยิ่งกว่า, บางทีก็ร้อนอย่างโมหะ ซึ่งร้อนไปอีกแบบหนึ่ง และอาจจะหลอกว่าเย็น ก็ได้.

ต้องรู้จักลักษณะของความร้อน หรือความทุกข์

เมื่อต้องศึกษาจากของจริงอย่างนี้ ก็ต้องพยายามเท่านั้นเอง; มันช่วยไม่ได้ที่จะให้คนอื่นอธิบายให้ฟัง ให้เราเข้าใจได้ จนถึงบรรลุธรรมะนี้ได้. เมื่อเราอยากเห็น เราก็ **ต้องรู้ ว่า ร้อนนี้เป็นอย่างไร.** แต่เดี๋ยวนี้ **ร้อนอยู่ ก็ไม่รู้ว่าร้อน** เพราะมีความชินชาชนิดหนึ่ง อย่างที่เขาพูดกันอยู่ ว่า “นอนที่อยู่ในพริกไม่เคยรู้สึกร้อนเลย”; ส่วนเราไปถูกเข้า ไปขยำเข้าแล้วมันร้อน. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุทางรูปธรรม.

ร้อนทางนามธรรม ทางจิตใจ ก็เหมือนอย่างทางวัตถุ; **เมื่อร้อนอยู่** เราก็ไม่รู้สึกร้อน เหมือนกับหนอนในพริก ก็เลยไม่ต้องรู้ว่า จะต้องเย็น หรือจะต้อง แสงหาความเย็น ก็เลยถือเอาความทุกข์ความร้อนนั้นเป็นเรื่องสนุกสนานไปเสียเลย. นี่ยังไม่มากเกินไป; ต่อมากคนฉลาดขึ้นบ้าง : มองเห็นความทุกข์ว่าเป็นความทุกข์, มีความยึดมั่นที่ไหน เป็นความทุกข์ที่นั่น, คือ **มีอวิชชาที่ทำให้ยึดมั่นที่ไหน ในสิ่งใด เมื่อไร ก็มีความร้อนที่นั่น**; รู้อย่างนี้จึงค่อย ๆ เกลียดความร้อน หรือความทุกข์; แต่เรารู้กันแต่ความร้อน หรือความทุกข์ชนิดผิวเผินมาก ความร้อนที่แท้จริงนั้นไม่รู้.

ยกตัวอย่าง ความทุกข์ที่เกิดตามธรรมดา เช่นความเจ็บไข้ หรือความ บาดเจ็บเป็นแผล แม้ที่สุดในการทุกข์ รู้สึกเจ็บปวดที่เนื้อที่หน้อย่างไร นี้เรียกว่า เป็น ความทุกข์ หรือความร้อนอย่างธรรมดา เป็นของเล็กน้อย เป็นเพียงทุกขเวทนาเท่านั้น. **ถ้าว่ามีอวิชชา** มีความโง่ มันจะยึดมั่นถือมั่น ว่ากูเจ็บ กูไข้ กูทุกข์ กูอะไรต่าง ๆ อย่างนี้ก็เรียกว่า **ร้อนด้วยอุปาทาน ด้วยกิเลสตัณหา, นี่ร้อนเล็ก ร้อนมาก**. ถ้ารู้จัก ความร้อนในระดับนี้ละก็ พอจะพูดกันรู้เรื่องในเรื่องของนิพพาน.

มีคำเปรียบเทียบไว้ในพระพุทธานิเทศ ว่า ถูยงด้วยลูกศรธรรมดา ไม่ได้ อาบยาพิษ ก็รู้สึกเจ็บบ้าง เป็นทุกขเวทนาในระดับธรรมดา; ถึงศรออกเสียด้อย หายเจ็บ. ที่นี้ มีลูกศรอีกดอกหนึ่ง อาบยาพิษมาเต็มตัว แล่นมาเสียบเข้าไปอีกทีหนึ่ง; ความเจ็บอย่างนี้ก็เหลือประมาณ บางทีจะขาดใจตายไปเลย เพราะยาพิษ.

เปรียบเทียบที่กล่าวมานี้ เหมือนเมื่อเราถูกเข้ากับอะไรที่เป็น **ความทุกข์ตาม ธรรมดา** สามัญนั้น มันทุกข์อย่างที่เราเรียกว่า ลูกศรธรรมดาเล็ก ๆ ไม่มียาพิษ; แต่ **พอไปรู้สึก ว่า “ถูก”** เข้าเท่านั้นแหละ กูเป็นเจ้าของความทุกข์นั้นขึ้นมา เท่านั้นแหละ ก็เลย **เหมือนกับลูกศร ดอกที่สอง ที่อาบยาพิษ**. คนโง่ ๆ ก็ถูกลูกศรพร้อมกันทั้ง สองดอกเรื่อยไป : ลูกศรธรรมดาก็ถูก ลูกศรอาบยาพิษ ก็ถูกอีกด้วย; เพราะพอ

อะไรเกิดขึ้นแก่เรา เราก็มีทุกข์เวทนาเท่านั้นเสียชั้นหนึ่งแล้ว, แล้วยังมีความยึดมั่นถือมั่นในทุกข์เวทนานั้น ทุกข์มากขึ้นไปกว่านั้นอีกมาก และเรายังไม่รู้สึกรู้สีกตัว.

พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้รู้จักแยกออกไปเสียจากกัน ว่า ส่วนที่เป็นไปตามธรรมชาติที่เรียกว่า **ขันธ์** นั้นมันเป็นของมันเอง : ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ตามธรรมดาสามัญ นี่เป็นของมันเอง มีอยู่ระดับหนึ่ง เป็นความทุกข์อย่างเล็กน้อย. **ที่นี้พอ ไปยึดถือเข้า** เอาความเกิดของกู ความแก่ของกู ความเจ็บของกู ความตายของกู อะไรขึ้นมา มัน ก็กลายเป็นลูกศรดอกที่สอง ซึ่ง **เป็นความทุกข์** ของคนเรา หรือเป็นความทุกข์ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยกขึ้นมา เป็นเรื่องสำคัญสำหรับให้ศึกษา.

ในเรื่องอริยสัจ, คำว่า “**ทุกข์**” ในอริยสัจนั้น หมายถึงทุกข์ที่มา **จากอุปาทาน** – ความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น; ถ้าเป็นเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วนๆ ก็ไม่มีปัญหาอย่างนี้. พระอรหันต์ ก็ยังมีความเจ็บ ความแก่ และกระทั่งความตายลงไป; แต่ท่านไม่มีความเจ็บของเรา ความแก่ของเรา ความตายของเรา; ฉะนั้นจึงไม่อยู่ในความทุกข์ชนิดนี้. ส่วนผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ละก็ อะไรๆ ก็ของเราทั้งนั้น : ความเกิดของเรา ความแก่ของเรา ความเจ็บของเรา ความตายของเรา อะไรชนิดหนึ่งก็ของเรา.

ความทุกข์ที่มาจากอุปาทานนี่คือความทุกข์ที่แท้จริง เป็นเรื่องของอริยสัจ แล้วก็มาจากอวิชชา มาจากตัณหา มาจากอุปาทาน จึงได้เกิดความทุกข์ชนิดนี้. พระอรหันต์ท่านไม่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แม้จะมีอาการอย่างนั้น ก็ไม่มีความทุกข์ในรูปที่เรียกกันว่า “**ความทุกข์**”, มันเป็นทุกข์เวทนาตามธรรมดาสามัญไป.

ที่ว่า “**ไม่มีทุกข์**” ภาวะไม่มีทุกข์ เป็นทุกข์นิโรธ นั่นก็ดับตัณหา อุปาทาน นั้นเสีย ก็เลยไม่เกิดความทุกข์อีกต่อไป. นี่ทำอะไร? ก็คือ เป็นอยู่ให้ถูกต้องด้วย

อริยมรรคมีองค์แปด : อยู่อย่างนี้ ถ้าอยู่ได้ก็ถึงที่สุดจริง คือสมบูรณ์จริง ๆ, แล้ว
จะไม่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทานจริงเหมือนกัน ก็เลยไม่มีความทุกข์ เรียกว่าไม่มีไฟไหม้.

ทุกข์ปรากฏที่ไหน ต้องดับที่นั่น

อีกข้อหนึ่งที่จะต้องมองให้เห็นพร้อมกันไปในคราวเดียว คือ ทุกข์ปรากฏ
ที่ไหน หรือจากอะไร เราต้องดับที่นั่น หรือจากเหตุอันนั้น, กับสิ่งที่เป็นเหตุของความ
ทุกข์นั้น; อย่าแยกกันเป็นคนละที คนละเรื่อง คนละคราว. เมื่อ **ความทุกข์เกิดจาก
อวิชชา** ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดตัณหา อุปาทาน มันก็ **ต้องดับที่อวิชชา ตัณหาอุปาทาน**;
ทำไมจะต้องไปจ้วงเทวคามาคับ เสียเบ็ด เสียไก่ เสียหัวหมูหัวอะไรต่างๆ เหล่านี้.

เพราะว่าความทุกข์นั้นเกิดมาจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน มันก็ต้องดับลง
ไปที่ต้นเหตุของมัน. **ความทุกข์เกิดที่ไหน ? ก็คือ เกิดที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย**
ก็ต้องดับกันให้ถูกเรื่องที่ตรงนั้น; แต่ว่า ในที่สุด ก็ต้องถือว่า มัน **เกิดที่ใจ**; เพราะ
แม้แต่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนังอะไรก็ตาม มันก็ไปรวมจุด
อยู่ที่ใจ จึง **ต้องจัดการที่ศูนย์กลาง คือ ใจ**.

ที่นี่ (ในสวนโมกข์) เรามีภาพแสดงการดับทุกข์ ว่ามันเกิดที่ไหน ดับที่นั่น
คือสระน้ำที่มีต้นมะพร้าวอยู่กลางสระ ทางทิศใต้ เรียกว่า ภาพการดับทุกข์. **นิพพาน**
เกิดที่วิภูฏสงสาร นั่นเอง **ก็ดับที่วิภูฏสงสาร**, ทุกข์อยู่ที่วิภูฏสงสาร พอดับความทุกข์
ที่วิภูฏสงสารลงไป นิพพานก็อยู่ที่นั่น; ฉะนั้น ต้นมะพร้าวกับน้ำทะเลขี้ผึ้ง ก็อยู่ด้วย
กันที่นั่น. ให้ดับความหมายของวิภูฏสงสารเสีย ก็จะมีนิพพาน คือดับวิภูฏสงสารที่อยู่
ที่นั่น : หยุดทุกข์ หยุดความเวียนว่ายของกองทุกข์.

คนเขามักจะเอาไปแยกกันเสีย : มีความทุกข์ที่บ้าน เขามาดับที่วัด หรือมี
ความทุกข์เกิดที่ตา ที่หู เขาก็ไปดับที่ไหนกันก็ไม่รู้; ไม่แก้ปัญหาก็ถูกเรื่อง ถูกสถานที่
ถูกเหตุการณ์ของมัน.

นี่เป็นอันว่า เราทำความเข้าใจของคำว่า “นิพพาน” คือ ความดับเหิรแห่ง
สิ่งที่มีความร้อน พอสมควรแล้ว. ที่นี้จะย้อนไปพูดกันถึงเรื่องว่า นิพพานเป็น
จุดหมายปลายทางอย่างไร?

ควรรู้จักละอายกลัวทุกข์ ทุกชาติที่ต้องเกิด

ทุกคนที่เขาเชื่อการเวียนว่ายตายเกิด, เข้าโลงแล้ว เข้าโลงอีก, เข้าโลง
แล้ว เข้าโลงเล่า, กว่าจะนิพพาน อีกร้อยชาติพันชาตินั้น; เราก็ก็นึกได้ว่าอะไรเขา
ในเมื่อเขาอยากเชื่ออย่างนั้น เพราะว่าเขาไม่อยากจะเชื่ออย่างอื่น. ถ้าไม่ให้เขาเชื่อ
อย่างนั้น เขาก็จะไม่เชื่อเสียเลย แล้วเขาก็มาอยู่ที่เรา ที่ไปบอกเขาว่า อย่าเชื่ออย่างนั้น,
แล้วเขาก็ไม่มีอะไรจะเชื่อ มันก็ยิ่งร้ายไปกว่าที่จะไม่เชื่ออย่างนั้น.

แต่ที่นี้ เราเห็นว่า เชื่ออย่างนั้นมันนานนัก ไม่ทันใจเรา เราจึง ขยับ คำว่า
“ชาติ” เข้ามาให้ใกล้ ๆ หน่อย คือ ในจิตนี้ : เกิดตัวกู - ของกู, มีความมันหมาย
โดยความเป็นตัวกู - ของกู ในเรื่องอะไรก็ตาม ขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง.
ตัวกูเกิดทีหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง เคียงก็ดับไปตามเหตุตามปัจจัย, เคียงก็เกิดอีก;
ฉะนั้น วันหนึ่งเราเกิดได้ตั้งหลายชาติ หรือเกิดเก่ง ๆ อาจจะไต่หลายสิบชาติ เคียงหนึ่ง
ปีหนึ่ง ก็หลายร้อยหลายพันชาติ หลายหมื่นชาติเหมือนกัน. ถ้าอย่างนี้ไม่ทันจะเข้าโลง
เราอาจจะไต่แสนชาติ สองแสนชาติก็ได้ นับรวมเรื่องเล็กเรื่องน้อยเข้าไปหมด.

ใน ทุก ๆ ชาติ นี้ ขอให้เรา รู้จักเข็ดหลาบ รู้จักกลัว รู้จักละอายกันเสียบ้าง
ก็พอ; เมื่อเราไม่รู้ว่ นี่เป็นความทุกข์ น่ากลัว น่าละอาย เราก็ไม่มีความกลัว ไม่มี
ละอาย มันก็ไม่ก้าวหน้า. ฉะนั้น ไปศึกษาให้มองเห็นว่า เกิดตัวกูครั้งหนึ่งนี้ เป็น
สิ่งที่น่าละอาย ไม่รู้จะเอาหน้าไปซุกซ่อนไว้ที่ไหนแล้ว สำหรับพุทธบริษัท; เกิด
อุปาทานเป็นตัวกู หมายมั่นขึ้นมานั้น ในรูปของโลกะ ครั้งหนึ่งก็ได้, ในรูปของโทสะ
ครั้งหนึ่งก็ได้, เป็นโมหะ ครั้งหนึ่งก็ได้, ก็เรียกว่าเลวร้าย น่าละอาย และน่ากลัวที่สุด.

ถ้ารู้สึกลอยตัวที่กล่าวมาอย่างนี้ ก็จะช่วยดีขึ้นโดยเร็ว ในทางที่จะเกลี้ยกล่อม
กิเลส ถอยห่างออกมาเสียจากกิเลส ให้เห็นว่า เกิดมาชาติหนึ่งให้ฉลาดขึ้นนิตหนึ่ง, เกิด
มาชาติหนึ่งให้ฉลาดขึ้นนิตหนึ่ง : เกิดราคะทีหนึ่ง ให้ฉลาดขึ้นมานิตหนึ่ง, เกิดโลภะ
ทีหนึ่งให้ฉลาดขึ้นมานิตหนึ่ง, เกิดโทสะทีหนึ่งให้ฉลาดขึ้นมานิตหนึ่ง; เกิดโกรธ –
ความโกรธขึ้นมาทีหนึ่ง ให้ฉลาดนิตหนึ่ง, เกิดโมหะโง่งมทีหนึ่ง ก็ฉลาดนิตหนึ่งทุกทีไป;
อย่างนี้จะเร็ว ไม่ช้าก็จะได้ดับเหี้ยนเป็นนิพพานได้ ไม่ต้องถึงหมิ่นชาติแสนชาติ เพราะว่า
มีความกลัว มีความละอาย มีความเข็ดหลาบ.

ในที่สุด ก็ถึงจุดอันหนึ่ง ซึ่งเราไม่เกิดตัว ในรูปของโลภะก็ดี โทสะก็ดี
โมหะก็ดี นั่นแหละคือนิพพาน หรือ เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ที่ควรจะได้
สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้; แล้วคุณไปคิดดู ว่ามีอะไรดีกว่านี้ ที่มนุษย์ควรจะได้
คือได้ชีวิตชนิดที่เป็นชีวิตจริง ไม่ใช่ชีวิตชนิด biology ชีวิตที่ตายเกิด – ตายเกิด
อยู่ในตัวมันเอง.

ชีวิตที่แท้จริง ไม่มีตายอีกต่อไป นั่นจึงจะเรียกว่าชีวิต เพราะว่าชีวิตนั้น
แปลว่าความเป็นอยู่; ถ้ายังมีตายสลบอยู่ละก็จะเรียกว่า ชีวิตที่แท้จริงได้อย่างไร. ฉะนั้น
ต้องไม่มีเกิดตัวอีกต่อไป จึงจะเป็นชีวิตจริง; มีธรรมะอันเป็นอมตธรรม คือ
ไม่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย สำหรับตัวอีกต่อไป นี่คือ จุดหมาย
ปลายทางอยู่ที่นี้ จะดีกว่าสิ่งทั้งปวงอย่างไร ก็ไปเทียบเคียงดู. ถ้าผมพูด ผมก็ถูกค่า
ว่าเป็นนักโฆษณาเป็นแน่นอน เมื่อผู้ฟังไม่เข้าใจ ก็อย่าต้องพูด.

ควรพิจารณาดูว่า แต่ละคนมีจุดหมายปลายทางเพียงไร

ขอฝากให้ไปพิจารณาตนเองว่า ชีวิตมันเป็นอย่างไร? มีค่าสูงสุดจริง
หรือไม่? ควรจะถือว่าเป็นเป้าหมายปลายทางหรือไม่? เรายกเอาคำว่า “เป้าหมาย”
อย่างที่เขาสอนใช้กันเวลานี้ ขึ้นมาเป็นเรื่องสำหรับพูดก็ให้เหมือนกัน; เช่นจะตั้งปัญหา
ขึ้นมาว่า :-

พวกคุณมีเป้าหมายในชีวิตของคุณอย่างไร? ผมก็ไม่ต้องตอบเพราะคุณก็รู้อยู่. แต่อย่าจะบอกว่า บางคนเขาอาจจะคิดสั้นๆ สั้นๆ เพียงว่า มีเงินใช้เหลือเพื่อในเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ ก็พอแล้ว; นี่คือนิยามของคุณ ตามความรู้สึกเกมๆ ของคุณ. ที่จริงยังมีอะไรที่สูงไปกว่านี้ ที่สูงไปกว่าเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ นั้นมันมีอะไร.

เดี๋ยวนี้มาบอกว่า ยังมี ที่เป็นเป้าหมายสูงไปกว่านั้น เป็นจุดหมายปลายทางคือ จิตใจที่มีอำนาจอยู่เหนืออำนาจของ เรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ นั้นเอง. อิทธิพลของเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ ครอบงำจิตใจของคนนั้นไม่ได้, จิตใจของคนนั้นอยู่เหนืออิทธิพลเหล่านั้น. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นเป้าหมายปลายทางของพุทธบริษัท.

ทรงนี้ คุณฟังให้เข้าใจก่อน เดี่ยวผมเอ่ยชื่อที่เขาใช้เรียกกันในภาษาบาลีแล้ว คุณก็จะเกลียดมันอีก คือคำที่เขาเรียกว่า *โลกุตตระ* หรือ *โลกอุดร*, เดี่ยวคุณก็จะจะไม่สนใจแล้ว. *โลกุตตระ* หรือ *โลกอุดร* แปลว่า *อยู่เหนือโลก* ยิ่งไปกว่าโลก พันโลก. “โลก” ก็คือ สิ่งที่มีค่า เพียงเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ; ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด อย่างธรรมชาติสามัญ ก็เรียกว่า *โลกมนุษย์*, อย่างศิลปะ ก็เรียกว่า *โลกเทวดา*, เว้นเรื่องกางเสีย เว้นเรื่องกินเสีย ก็ได้ เหลือเรื่องเกียรติบริสุทธิ์ ก็เป็นเรื่องของ *พรหมโลกนานาแบบ*. แม้เป็นพรหมโลกแล้ว ก็ยังเป็นโลก เพราะว่ายังมีตัวกู ที่จะหลงอยู่ในเกียรติ คือ อตตะ ว่าตัว ว่าตนชั้นเลิศ ชั้นวิเศษ เหนือกาง เหนืออะไรแล้ว แต่ยังมีตัวกูอยู่; อย่างนี้เรียกว่าโลกทั้งนั้น.

ทีนี้ พวกเรากำลังอยู่ในโลกไหน? ถึงเทวโลก พรหมโลกแล้วหรือยัง? โดยธรรมชาติก็อยู่เพียงแค่มนุษย์โลก ก็ยังไม่ได้ คือ ยังไม่เต็มเบญจบริบูรณ์แม้ในโลกมนุษย์. เรายังหวังจะขยี้แย่งนายทุนอยู่ใช่ไหม? เพราะว่า เขามันมีอะไรมาก ส่วนเรายังไม่ได้. นี่เพียงแค่มนุษย์ ก็ยังไม่ได้โดยสมบูรณ์; ฉะนั้น จึงไม่ต้องพูด

ถึงเทวดา เทวโลก หรือพรหมโลก. จิตใจของเราจึงอยู่ภายใต้โลก ภายใต้การบีบคั้นของเรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ อย่างไม่รู้จักอ้อมไม่รู้จักพอ. ยังยอมตัวเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ เพื่อจะได้สิ่งเหล่านี้ให้มากขึ้นไป ให้ยิ่งขึ้นไป.

ผู้รู้จักโลกดี ต้องการอยู่เหนือโลก

เป้าหมายของเราอยู่ที่นี้ ก็ภายใต้โลก; แล้วเป็นอย่างไรไหวไหม? ฉะนั้น ผู้ที่มองเห็น จึงเห็นว่า ไม่ไหว; ต้องการจะ **เขยิบต่อไปอีก** มันจึงเป็นเรื่องให้เกิดขึ้น คือ **เป็นเรื่องเหนือโลก**, มีจิตใจอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งต่างๆ ในโลก ที่มันบีบคั้นมนุษย์ในโลกอยู่. ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่า กามารมณ์ก็ได้ : กามารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย.

กามารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, ความสมบรูณ์ ด้วยกามารมณ์เหล่านี้ เป็นที่ใฝ่ฝันกันนัก แล้วก็ไม่เคยมีใครอ้อมด้วยกามารมณ์ได้ เพราะความต้องการนั้นขยายตัวได้เรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด. ไม่เคยมีใครอ้อมด้วยกามารมณ์ แม้อายุมากแล้ว มีอวัยวะเสื่อมในการบริโภคคามแล้ว จิตก็ยังกระหายต่อกามารมณ์อยู่; นี่ก็ **ยังไม่มีใครอ้อม** จากกามารมณ์ เว้นแต่ผู้ที่มองเห็น และรู้ และเข้าใจ ว่ามันคืออะไรเท่านั้น.

เมื่อรู้ว่า กามารมณ์ นี่คือการอันตราย นี่คือการศัตรู นี่คือการบีบคั้น มันจึงจะเกลียดชังเรื่องกามารมณ์ขึ้นมา; ฉะนั้น จึงถือกันว่า หรือได้มีคำกล่าวไว้ว่า แม้พวกเปรต พวกสัตว์นรก มันก็ยังหิวกามารมณ์, พวกมนุษย์ก็หิวกามารมณ์ พวกเทวดาในสวรรค์ก็หิวกามารมณ์. พอไปถึงเทวตาสันพรหม ชั้นนั้นเหนือกามารมณ์ แต่ไปติดในเรื่องเกียรติก็เรียกว่าอยู่ในโลกของเกียรติ. ต่อพ้นจากนี้ไปอีกทีหนึ่ง จึงจะถึงเหนือโลก หรือโลกุตตระ; ฉะนั้น เป้าหมายอยู่ที่นั่น.

ถ้าจะเอา **สิ่งที่สุดท้ายที่มนุษย์ควรจะได้รับ** คือไม่มีการบีบคั้น แผลงน ที่มั่งแกงอะไร ผูกพันอะไรเลย มีอยู่ที่นั่น ก็เรียกว่า “**ความรอด**” หรือความหลุดพ้น หรือเรียกว่า โมกษะ. คำว่า “**โมกษะ**” นี่ก็แปลว่า **พ้น** คือ **เกลี้ยงไป** เสียจากสิ่งที่มาหวั่น หุ้มห่อ แปรเปื้อนต่างๆ, มีคำใช้เรียกแทนกันได้หลายคำ.

จุดหมายปลายทางแท้จริง คือนิพพาน

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงคำว่า “**โมกษธรรมประยุกต์**” - **ธรรมะที่ทำให้ถึงโมกษะ**; ที่เราอาจจะใช้ปฏิบัติได้ ก็คืออย่างที่เรากำลังพูดถึงอยู่. นี่คือ **จุดหมายปลายทางที่แท้จริง** ที่สูงสุดแท้จริงก็คือ **โมกษะหรือนิพพาน**. ที่นี้พูดอย่างนั้นฟังไม่รู้ และชวนง่วงนอน ก็พูดว่า ความที่จิตอยู่เหนืออำนาจอิทธิพลของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ที่มันบีบคั้นเรา มันทรมานจิตใจเรา หรือยั่วให้เราหลงไปตามอำนาจของมัน; แม้เรารู้สึกตัวอยู่ แต่ไม่เข้มแข็งพอ ไม่ฉลาดพอ ก็ต้องตกเป็นทาส เป็นบ่าวของมัน.

ถ้าออกมาได้เสียจากสิ่งนั้น มาเป็นอิสระอยู่ นั่นเรียกว่า **จุดหมายปลายทางของจิต** หรือของมนุษย์ ที่ตรงตามความหมายของคำว่า มนุษย์. คำว่า “**มนุษย์**” แปลว่า **มีจิตใจสูง**; นี่ถ้าสูงสุด ก็ไปถึง นั่นคือ อยู่เหนือโลก. ฉะนั้น จะตอบว่า **นิพพาน** เป็นจุดหมายปลายทาง ก็ได้, **ความรอดพ้น** หรือ **วิมุตติ** เป็นจุดหมายปลายทาง ก็ได้, **โมกษะ** เป็นจุดหมายปลายทาง ก็ได้, **อมตธรรม** - ภาวะของความไม่ตาย เป็นจุดหมายปลายทางของโลก ก็ได้.

ผมจะพูดภาษารวมตาทน่อยก็พูดว่า **ชีวิตที่เต็มไปด้วยความสะอาด สว่าง สงบ ไม่มีความทุกข์เลย** นี่เป็นจุดหมายปลายทาง; เพราะฉะนั้น แม้ว่า คนจะมีเรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ สมบูรณ์แล้ว แต่ถ้ายังมีเรื่องเสียบแทงในทางจิตใจอยู่ มันก็ยังไม่ไ้ไปถึงไหน ยังอยู่ใกล้ ๆ นี้เอง.

คุณไปพิจารณาดูให้เข้าใจเถิด ว่า เงิน ทอง ทรัพย์สินสมบัติ ก็มีแล้ว, เกียรติยศ ชื่อเสียงก็มีแล้ว, สิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องถาม เรื่องเกียรติ นีก็สมบูรณ์แล้ว; มันก็ยังมี **สิ่งเสียบแหว่งในทางจิตใจ** เช่น ความหลงใหล หรือ ความใคร่ ที่มันใคร่ยิ่งขึ้นไป แผลงออกไป อะไรอย่างนี้ **ยังเหลืออยู่** จึงเรียกว่า ไม่ใช่จุดสุดท้ายของเป้าหมายของสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต ตามหลักการของพวกพุทธบริษัท.

พวกอื่นเขาอาจจะตกลงกันเพียงเท่านั้นก็ได้ : เรื่องกิน เรื่องถาม เรื่อง เกียรติ ก็พอแล้วสูงสุดพอแล้ว. เราพุทธบริษัท ต้องพิจารณาดูให้ดี ว่า **เดี๋ยวนี้ คนทั้งโลกนี้** เขาก็ต้องการเพียงเท่านั้น แล้วก็ยังไม่ได้, แล้วก็ยังไม่ค่อยจะแย่งกันอยู่. ยังจะ พักเหวี่ยงกันอยู่ ยังกัดกันอยู่ พัดกันอยู่เพื่อจะแย่งชิงสิ่งเหล่านี้ : เพื่อเรื่องกิน เรื่องถาม เรื่องเกียรติ; **นี่ก็ยังไม่ถึงความสมบูรณ์** ของสิ่งที่เรียกว่า **กิน หรือ ถาม หรือ เกียรติ** แล้วจะไปถึงความสมบูรณ์อันแท้จริง ก็อยู่เหนือความบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้ได้ อย่างไร.

รู้จักจุดหมายปลายทางของชีวิตไว้ เพื่อไม่หลงทาง

เอาละ, คุณเอาไปพิจารณาก็แล้วกัน ว่าจุดหมายปลายทางที่แท้จริงของ มนุษย์เรานั้นควรจะเป็นอะไร; แล้วอย่าเพิ่งเข้าใจว่า ผมกำลังเกลี้ยกล่อม ชักจูงพวกคุณ ให้เดินตามหลังพระพุทธเจ้าไป ไม่ต้องกลับไปเข้าโรงเรียนแล้ว ไม่ต้องกลับไปเรียน ในมหาวิทยาลัยแล้ว; ไม่ใช่อย่างนั้น, แต่ให้ **รู้ไว้** ว่า มันมีจุดหมายปลายทางอยู่อย่างนี้ **เพื่อว่าจะไม่หลงทาง**.

เพราะว่า เรากำลังเดินอยู่ที่ต้นทาง หรือกลางทาง หรืออะไรก็ได้; ถ้าเรา **รู้**เรื่องจุดหมายปลายทางนี้ดี เราก็ไม่หลงทาง, แล้วเราอาจจะถึงจุดหมายปลายทาง อย่างที่ว่านี้ ภายในชีวิตนี้ ซึ่งคงจะไม่เกินร้อยปีไปได้ สำหรับคนสมัยนี้. แต่ว่า เรา อาจจะจืด อาจจะทำให้มัน ก่อนที่จะมีอายุสั้นสุดลง.

ถ้าเราได้พบกันเข้ากับชีวิต หรือจิตใจชนิดนี้ ก็เรียกว่า **ถึงจุดหมายปลายทางได้** แล้วก็ไม่ขัดกับคำที่เขาจะถือกันอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องเวียนว่ายตายเกิดไป ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ อสงไขยชาติ ก็ได้เหมือนกัน เพราะว่าเราขบชาติของเราให้สั้นเข้ามา; ดังที่ว่า เกิดตัวภุมิหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง แล้วก็ผ่านร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติไปได้ ก็ถึงจุดหมายปลายทางได้ในชีวิตนี้ **ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา**.

เที่ยวนี้เรายังไม่ไป หรือยังไม่ถึง **แต่รู้ไว้ว่า** **หนทางนั้นมีอยู่** อย่างนั้น ทางอื่นนั้นไม่มีปลายทาง เราก็จัดทำไปให้ดี : จะมีการเรียน ก็เรียนให้ดี จะประกอบอาชีพ มีเงิน มีทรัพย์สินสมบัติ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง ก็มีให้ถูก คือมีในลักษณะที่ไม่บีบกัน เรา ไม่เผลาเรา ไม่ทำให้เราต้องทุกข์ยากลำบากเพราะสิ่งเหล่านี้; เพราะเราไม่ได้บูชาสิ่งเหล่านี้ เหมือนกับคนบางพวกที่เขาว่า เขาเกิดมาเพื่อสิ่งเหล่านี้ แล้วเขาก็บูชากามารมณ์ เป็นต้น.

เรา^{นั้น}เกิดมาเพื่อสิ่งโน้น แล้วก็สิ่งเหล่านี้เพียงเพื่อเป็นยานพาหนะบ้าง เป็นอุปกรณ์เล็กๆ น้อยๆ สำหรับเดินต่อไปบ้างเท่านั้นเอง; ถึงแม้จะมีเงินมาก มีอะไรมาก ก็ถือเป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับรู้จักโลกนี้ สำหรับผ่านโลกนี้ไป หรือว่าผ่านอิทธิพลของทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียงเหล่านี้ไป มันจึงมีส่วนที่ได้เปรียบ คือไม่เสียเวลาหลงใหลอยู่ ไม่มีอะไรทำให้เราเป็นทุกข์เป็นร้อน.

เมื่อเราเรียนกิติ เมื่อเราประกอบอาชีพกิติ อย่าเข้าใจตามพวกโง่ๆ; ขอบภัยใช้คำหยาบ เพราะหลีกเลี่ยงไม่พ้น ไม่มีคำอะไรจะใช้ ต้องใช้คำว่าบรมโง่, คือมีบรมโง่ว่า ถ้าเรียนรู้ธรรมะแล้ว จะไม่ยกทำอะไร ไม่ยกทำการงาน ไม่ยกทำการเรียน ไม่ยกก้าวหน้าอะไร; อย่างนี้คนโง่พูด. ถ้า^{รู้ธรรมะจริง} **ยิ่งจะทำให้** **ผ่านสิ่งเหล่านั้นไปได้** : เรียนดี ทำการงานดี มีอะไรดี มีประโยชน์แก่คนมาก, มีประโยชน์แก่คนทั้งโลกก็ได้.

ถ้าเข้าใจผิดว่า ศักยภาพเรื่องเหนือโลกแล้ว จะทำให้เป็นบ้าเป็นบอ
ไปเลย ไม่ก็ทำอะไรให้ก้าวหน้า แล้วไม่ทำประโยชน์แก่ผู้ใด; ไม่ใช่อย่างนั้น.

นี่เป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคขึ้น ในการที่ว่า คนในโลกนี้ จะศึกษาศธรรมกัน
บ้าง ก็มากล้นอย่างนี้เสีย ในที่สุดเขาก็ไม่รู้จักจุดหมายปลายทางของมนุษย์; มนุษย์
ก็ตายเปล่า มันก็ลุ่มหลงอยู่ในสิ่งเหล่านี้ อย่างที่เขาเรียกกันว่า *หนอนเกิดในหลุมคูถ –
แล้วมันก็ตายในหลุมคูถ, แล้วก็เกิดในหลุมคูถ – แล้วก็ตายในหลุมคูถอีก, ไม่รู้*
อิโหน่อิเหน่ว่า ทิศทางที่สูงสุดนั้นอยู่ที่ไหน. ฉะนั้น จึงควรที่จะเอามาพูดกันเสียด้วย
ในฐานะเป็นปัญหาของคนเราตามธรรมตามมัญญ ว่า คนเราที่มีจุดหมายปลายทางอันแท้จริง
อยู่ที่ตรงไหน.

แม้ว่า เที่ยวนี เราถึงไม่ถึง **เรา**ก็ควรรู้จักคนนั้น ซึ่งเรายอมคำนวณได้
โดยหลักง่าย ๆ ในเบื้องต้นก่อนก็ได้ ว่า : เที่ยวนี เราไม่อยากจะมีความทุกข์, ถ้าไม่มี
ความทุกข์แล้ว มันก็ควรจะหมดปัญหา, ถ้าหมดความทุกข์โดยแท้จริงนั้น ก็เรียก
ว่า **นิพพาน** แล้วจุดนั้นก็ควรจะอยู่ที่นั่น. ถ้าคามารมณยังมีปัญหา มันก็ไม่ใช่จุดสูงสุด,
ถ้าเกียรติยศชื่อเสียง ยังมีปัญหาอยู่ เที่ยวนีอยู่ ก็ยังไม่ใช่จุดสูงสุด.

เมื่อคำนวณได้ ก็จะมีจุดที่สูงที่สุด คือ **ไม่เสียบเหง**โดยประการทั้งปวง
และ **เส็นสนิท** จนบอกไม่ถูก; ไม่รู้ว่าจะใช้คำอะไร ต้องยืมเอาคำว่า “เย็น” มา.
คนบางคนก็จะบอกว่า ถ้าอย่างนั้นร้อนน้ำแข็งมาหลายๆ ซิ แล้วก็หมดตัวลงไปให้มันตาย
เลย แล้วจะเป็นนิพพานได้; นี่จะชวนเข้าใจผิดอย่างนี้อยู่เรื่อยไป. ที่จริงนั้นไม่ควร
จะเรียกว่า “เย็น” หรืออะไร; ต้องเรียกว่า “หลุดพ้น” อยู่เหนืออันนั้นเอง, อยู่เหนือ
ความทุกข์ทั้งปวง.

นี่คือ ปัญหาของมนุษย์ ว่า **จุดหมายปลายทางอยู่ที่ไหน?** ก็ตอบว่า
ความมีจิตใจสะอาดสว่าง สงบ ถึงที่สุด อยู่เหนือความบีบคั้นของสิ่งต่างๆ ในโลก
ที่กำลังบีบคั้นกันทั้งหลายอยู่.

เวลาสำหรับทุกคนแล้ว ที่ไหนเป็นเวลาสำหรับตามตามเคย.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) อยากเรียนถามท่านอาจารย์สักนิดหนึ่ง คือ มีผู้ทรงพระไตรปิฎกคนหนึ่ง เขาถามว่า คำว่า “ชาติ” นี้ที่ท่านอาจารย์ตีความว่า เป็นความเกิดขึ้นครั้งหนึ่งของความสำคัญ มันหมายความว่า เรา-ของเรา เกิดขึ้นครั้งหนึ่งเรียกว่าชาติ เขาถามว่า ท่านอาจารย์ ตีความเอาเอง หรือว่าข้อนี้จะถูกต้องหรือเปล่า? ขอให้ท่านช่วยขยายความ.

(ตอบ) ทำไมจึงไม่ถามให้ชัดว่า อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มไหน หน้าไหนเล่า ผมจะได้บอกว่า มันมีอยู่ทุกหน้า และทุกบรรทัดเลย. เหตุผลที่แสดง หรือ หลักฐาน ที่แสดงให้เห็นอย่างนี้ นั่น ก็คือ พระไตรปิฎก นั้นแหละ ถ้าเราอ่านเป็น เราจะพบว่า มันแสดงอยู่ทุกบรรทัด และทุกหน้า ทุกเล่ม คือแสดงถึงข้อที่ว่า ความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวทุกข์; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่เป็นตัวทุกข์, แล้วความเกิดดับ – เกิดดับ ก็มีมาก ถึงกับว่า เกิดดับแห่งจิตนั้น ขณะจิตหนึ่งก็มีเกิด, ขณะจิตหนึ่งก็มีตั้งอยู่, ขณะจิตหนึ่งก็ดับไป; อย่างนี้ก็เรียกว่าเกิดเหมือนกัน แปลว่า มันมีการเกิดอยู่อย่าง ถ้อยบ แต่เราไม่ได้เอาเกิดขึ้นนี้ เอาเกิดขึ้นที่เป็นที่ตั้งของอุปทาน ยึดมั่น ว่าตัวเรา ว่าของเรา ซึ่งเป็นความหมายที่ทำให้เกิดความทุกข์.

ต้องไปเข้าใจให้ดี เรื่องปฏิจจสมุปบาท ที่ในปฏิจจสมุปบาทนั้น ถ้ามอง หนึ่งจะมีคำว่า “ชาติ” อยู่ด้วยชาติหนึ่งเสมอ. ถ้าเขาเข้าใจเรื่องนี้ เขาจะเห็นได้เอง ว่า ปฏิจจสมุปบาทนี้ มีได้ในหนึ่งรอบ ในขณะหนึ่งรอบ ในขณะหนึ่ง ในเรื่องหนึ่ง ในกรณีหนึ่งๆ ซึ่งอาจจะวินาทีหนึ่งก็ได้ สองวินาทีก็ได้, ในรอบของปฏิจจสมุปบาทนั้น ทุกขันธ์นั้นมาวบหนึ่ง แล้วก็เรียกว่าต้อง มีชาติหนึ่ง อยู่ในนั้นเสมอไป ตามนัยแห่ง ปฏิจจสมุปบาท. ฉะนั้น ขอให้ไปศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วจะพบว่า มันต้อง เป็นชาติชนิดนี้ แล้วปฏิจจสมุปบาทเกิดขึ้นได้เสมอไป วันหนึ่งก็หลาย ๆ รอบ.

แต่ถ้าตีความหมาย ปฏิจสุมุปาบทรอบหนึ่ง รอบเดียวเท่านั้น; ตั้งต้น
อยู่ชาติที่แล้ว มาตรงกลางอยู่ชาติปัจจุบันนี้ ตอนปลายอยู่ชาติข้างหน้าโน้น อย่างนี้
ก็ทุกคนไม่รู้เรื่อง; ผมถือว่า นั่นเป็นความเข้าใจแบบหนึ่ง ซึ่งผมถือสำหรับผมเอง
ว่าไม่ถูกต้องตามพุทธประสงค์ ที่จะเอาปฏิจสุมุปาบทวงหนึ่งแบ่งเป็นสามส่วน : ส่วน
หนึ่งอยู่ชาติที่แล้วมา ส่วนตรงกลางอยู่ชาตินี้ แล้วส่วนหนึ่งอยู่ชาติหน้า ที่ยังจะไปข้างหน้า
จะตายแล้วเข้าโลงไป อย่างนี้ทุกคนไม่รู้เรื่อง.

ชาติอย่างทีกล่าวนั้นเขาก็มีทุกคนมาก ก็เช่นเดียวกับที่ว่า กว่าจะนิพพาน
ก็เข้าโลงแล้วเข้าโลงเล่า, เข้าโลงแล้วเข้าโลงเล่า, ก็ยกไว้ให้เขาแบบหนึ่ง. เรา
ไม่เอาอย่างนั้น เราจะเอานิพพานให้ทันแก่เวลาในชาตินี้; ฉะนั้น เราจะต้องตี
ความหมาย ชนิดที่เรียกว่าปฏิบัติได้ ก็คือเป็น *apply* หรือว่าเป็น *practical* นั่นแหละ
จึงจะไม่เสียทีที่ว่า ได้รับพระพุทธศาสนาสำหรับบำบัดกำจัดความทุกข์.

เรื่องนี้ก็เคยพูดมาแล้วหลายครั้งว่า คำแต่ละคำมีความหมายเป็นสอง : คือ
อย่างธรรมดาสามัญ กับ อย่างลึกซึ้ง ที่เรียกกันว่า ปรมัตถ์ แต่เรียกให้ถูก ต้องเรียก
ว่า ทุฏฐธัมมิกโวหาร. พูดอย่างชาวบ้านพูด คำว่าชาติก็คือ เกิดมาจากท้องแม่จน
กว่าจะเข้าโลง; ถ้าพูดอย่างสัมปรายิกโวหาร ที่ผู้รู้ธรรมะพูด คำว่าชาติหนึ่งก็หมายถึง
เกิดขึ้นแห่งตัวกูครั้งหนึ่ง ซึ่งจะปรับกันได้ เข้ากันได้ กับคำสอนเรื่องปฏิจสุมุปาบท :
การเกิดขึ้น เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น แล้วอวิชชาเข้ามาครอบงำ จะต้องมี
ชาติหนึ่งเสมอ เทียวตา เทียวหู เทียวจมูก ฯ วันหนึ่งจึงมีหลายชาติ.

ถ้าผมจะว่าเอาเอง มันจะมีประโยชน์อะไร มันก็ใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้;
แล้วก็ยิ่งตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส จึงถืออย่างนี้.

(ถาม) อีกปัญหาหนึ่ง จะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่กล่าวว่า ความสามารถในการ
ตรัสรู้ หรือว่า ความสามารถในการเข้าถึงนิพพานนั้น มีอยู่ในทุกๆ คนแล้ว เป็นคำกล่าว
ที่ถูกต้องหรือไม่?

(ตอบ) เขากล่าวว่า เชื่อแห่งความสามารถ มากกว่า, มีอยู่ในทุกสิ่งที่มีชีวิต หรือทุกสิ่งที่มีจิต โดยที่เขาถือว่า ถ้ามีชีวิต ต้องมีจิต, แล้วสิ่งที่เรียกว่าจิตนี้ เป็นธาตุพิเศษ เรียกว่ามโนธาตุ. ฉะนั้นคุณสมบัติ สำหรับรู้อะไรนั้น มีมาแล้วในมโนธาตุ ที่นี้ก็ไปปรับปรุงมัน ไปพัฒนามัน. อย่าพูดว่าทุกคน แต่พูดว่ามีอยู่ในธาตุ.

คนไหนบ้างที่ไม่มีมโนธาตุ ถ้าไม่มีมโนธาตุ มันก็ไม่มีชีวิต หรือตาย; ฉะนั้นทุกคนย่อมมีมโนธาตุ หรือวิญญาณธาตุ อย่างที่ได้ถือเป็นหลักตามพระพุทธภาษิตว่า บุรุษนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ; ฉะนั้นทุกคนมีวิญญาณธาตุ แล้วความรู้ที่พัฒนาได้, ญาณ – ความรู้ที่พัฒนาได้มีอยู่ในวิญญาณธาตุ ที่เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นตัวมนุษย์คนหนึ่ง. ฉะนั้นจึงถือว่า ในมนุษย์ทุกคน มีเชื้อแห่งความสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้.

พวกชาวพุทธฝ่ายนิกายเซ็น เขาพูดย้ำในข้อนี้มาก และย้ำในทางประเทศ ประชัณ; ใช้คำหยาบหน่อย. เรานี้ยอมรับได้โดยหลักแห่งเหตุผลว่า วิญญาณธาตุ หรือจิตนี้ เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ เพราะฉะนั้นเมื่อใดก็ตาม มีวิญญาณธาตุแล้ว ก็มีหวังว่าจะได้รับการพัฒนา ให้สูงขึ้น, สูงขึ้นไปจนบรรลุมรรค ผล นิพพานได้.

ทีนี้ มองกันอีกแง่หนึ่งสำหรับทั้งหมด คือ รวมสำหรับคนโง่ที่สุดด้วย ขยาย ขอบเขตออกไป แล้วเราก็ลองคิดว่า คำพูดอย่างไหนจะมีประโยชน์กว่า ในระหว่าง คำพูดสองอย่าง ที่ว่าเรามีเชื้อแห่งการบรรลุนิพพานมาในตัวแล้ว กับพูดว่า เราไม่มีเชื้อ แห่งการบรรลุนิพพานมาในตัวเลย; คำพูดไหนจะมีประโยชน์กว่า จะให้กำลังใจกว่า? เคี้ยวเนื้อเห็นได้; บางทีจะมีประโยชน์มากเกินไปจนกัดก็ไม่ได้ ที่ให้ทุกคนมีหวังหรือสนใจ เพราะรู้ว่าตัวมีหวัง; นี่เป็นเรื่องการเมืองหน่อย แต่ก็ไม่ใช่ไร ยังมีประโยชน์ แล้วก็ใช้ได้.

แต่ผมก็ได้คิดว่า จะเป็นเครื่องมือโฆษณาแบบนั้น ที่ถือตามหลักธรรมตามัญญาๆ ไป ว่าทุกอย่างมันเปลี่ยนได้; ทั้งนั้นทุกอย่างมันก็พัฒนาได้. จิตนี้ก็เหมือนกัน พัฒนาให้ถูกวิธี มันก็จะเร็วเกินคาด ในการที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน. ถ้าพัฒนาไม่ถูกวิธี แม้จะเกิดมาเจตียวดลาค กับบรรลุมรรค ผล ไม่ได้; ต้องถูกวิธีเสมอ. นี่ยอมรับว่า จิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ให้ถูกวิธีก็แล้วกัน

(ถาม) มีปัญหาเกี่ยวเนื่องกันกับข้อที่ ๒ คือที่ท่านว่า ญาณฐานานั้น ตรงกับ ญาณในชั้น ๕ หรือเปล่า หรือว่าญาณฐานนี้ หมายถึง เวทนา สัญญา สังขาร ญาณ ?

(ตอบ) เอ๊ะ ถ้าจะไปกันใหญ่แล้ว. ญาณฐานธาตุ หมายถึง ส่วนประกอบที่ประกอบกันขึ้นเป็นคน; ส่วนญาณในชั้น ๕ ก็หมายถึงญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. บางพวกอาจจะพูดว่าเป็นปฏิสนธิญาณก็ได้ เราไม่เห็นอย่างนั้น : ญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเกิดขึ้นได้ทุกวันทุกกรณีไปอย่างนี้ ก็เพราะว่ามันมีส่วนที่เรียกว่า ญาณฐานธาตุ เป็นส่วนประกอบของชีวิต.

ธาตุตัวนั้นมาทำหน้าที่ทางญาณ ทางตา หู จมูก ฯ นี้ก็มีญาณเป็นญาณอย่างในชั้น ๕ ; ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร นั้นมันเป็นปฏิภิกิริยา คือต่อมาจากญาณ ญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. พูดว่า มีรากฐานอยู่ที่ญาณฐานธาตุก็ได้ แต่มันต้องผ่านญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้มาก่อน จึงจะเกิดสัญญา เวทนา สังขาร อะไรต่าง ๆ.

รวมความแล้วก็ให้มองเห็นว่า ญาณฐานธาตุเป็นคำกว้าง เป็นธาตุฝ่ายจิต ฝ่ายมนอฝ่ายญาณชนิดหนึ่ง ซึ่งจะไป develop ให้มันไปทางไหนก็ได้ ในรูปไหนก็ได้. นี่ก็ควร ต้องไปศึกษาเป็นพิเศษ เกี่ยวกับคำว่า บัณฑิต ว่า ธาตุว่า อายุคนะ เสียก่อน แล้วจะเข้าใจได้เอง.

(ถาม) ขอทราบเรียนถามท่านอาจารย์ เกี่ยวกับความหมายของนิพพานธาตุในความหมายคือชื่อของมันเลย. นิพพานธาตุในความหมายไหน แล้วภวะจิตซึ่งถึงอาการที่ความโกรธดับลง อย่างนี้เราจะเรียกว่า ภวะจิตตรงนั้นเป็นนิพพานหรือเปล่า หรือว่าภวะก่อนที่มันจะเกิดความโกรธนั้นจะเป็นนิพพานหรือเปล่า แล้วเกี่ยวข้องอะไรกับนิพพานธาตุหรือเปล่านั้นแยกกันหรือเปล่า หรือว่าเป็นอย่างเดียวกัน?

(ตอบ) ถ้าถามชนิดนี้ จะกินความคาบเกี่ยวไปถึงคำอื่นทั้งหลายหลายชั้น กลายเป็นเรื่องใหญ่ จึงสรุปเอาแต่ใจความสั้น ๆ ว่า **นิพพานธาตุ** นั้นเขากล่าวถึง **นิพพาน** ในฐานะที่เป็นธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จริงเหมือนกัน เป็นที่ดับแห่งสังขารทั้งปวง. คำว่า **สังขาร** คือ **กิริยาอาการที่ปรุงแต่ง** หรือสร้างขึ้น, ปรุงแต่ง ของสิ่งต่าง ๆ ทุกชนิด; ถ้า **ปรุงแต่งกันขึ้น** เป็นของใหม่ขึ้นมา อย่างกิริยาอาการ นี้เรียกว่า **สังขาร**, ถ้า **หยุด** กิริยาอาการ นี้เรียกว่า **นิพพาน**.

การนิพพานมิได้โดยเหตุที่ว่า มีธาตุชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า นิพพานธาตุอยู่ในโลกนี้ หรือนอกโลกนี้ หรือในที่ทั้งปวงก็แล้วกัน เป็นธาตุอันเป็นที่ดับของสิ่งที่ก่อ. สิ่งทั้งหลายมีการก่อ มีหน้าที่แห่งการก่อ หรือปรุงแต่ง นั้นมีอยู่พวกหนึ่ง ก็เรียกว่า **สังขารธาตุ** เป็นต้นเหตุให้มีการปรุงแต่ง, แล้วก็มี **วิสังขารธาตุ** หรือ **สังขารธาตุ** แล้วแต่จะเรียก มีอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีมันจะตรงกันข้าม หรือให้หยุดเสีย. บางทีก็เรียกว่า **นิโรธธาตุ - ธาตุเป็นที่ดับ**.

ธาตุเป็นที่ดับ ความหมายกว้าง คือกินความทั้งฝ่ายที่ดับชั่วคราว และดับสนิทดับสิ้นเชิง; เราใช้คำว่า **นิพพานธาตุ** หรือ **นิโรธธาตุ** ก็ได้ มีอยู่ในที่ใดที่นั้นก็มีการดับปรากฏ; ให้รู้เถิดว่า ในที่นั้น นิพพานธาตุ หรือนิโรธธาตุนั้นทำหน้าที่ ในกรณีใดถึงถึงนิพพานอันแท้จริงและถาวร ก็ให้รู้ไว้ในกรณีนั้นเขาหมายถึงอย่างนั้น.

ในกรณีนี้ การปรุงแต่งทางขั้นนี้ ทางธาตุ ทางอายตนะ กรณีใดกรณีหนึ่ง กับลงไปนี้ มันก็ดับลงไปด้วยนิโรธธาตุ ส่วนน้อยส่วนชั่วคราว; มันก็เลยลึกซึ้ง และซับซ้อน เมื่อพูดถึงคำเหล่านี้. แต่อยากจะบอกให้ทราบไว้ด้วยว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ธาตุ ในคัมภีร์ พระบาลี ในพระไตรปิฎก ประมวลดูแล้ว มีตั้งหลายสิบธาตุ อะไรๆ ก็ เป็นธาตุไปหมด คล้ายๆ กับว่า เอาเปรียบ เช่น ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุมนะ นี้คุณไม่เคยได้ยินใช่ไหม? แต่มันมี, ว่า ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมามารมณ์ ก็มี, เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ ก็มี; มีชื่อธาตุเหล่านี้เป็นหลายสิบหรือตั้งร้อยกว่า ถ้าจะสำรวจกันให้หมดจริงๆ :-

เช่น เพราะมีธาตุตา สำหรับเห็นอยู่ นี่จึงมีสมรรถภาพในการเห็น ท่านพูดอย่างนี้ เกี่ยวจะว่ากำปั้นทุบดิน, หู อวัยวะนี้ได้ยิน ก็เพราะมีโสทรธาตุ คือธาตุหู เป็นธาตุสำหรับได้ยิน มีอยู่แล้วมันทำหน้าที่ จึงได้ยิน.

ถ้าผมพูดอย่างนี้ เกี่ยวคำลงก็ไม่จบ แล้วก็เลยฟันเฟืองไปก็ได้ ให้สรุปเสีย แต่เพียงว่า นิโรธธาตุ หรือ นิพพานธาตุนั้น ทำหน้าที่ดับ; ดับอะไร? ก็ดับสิ่งที่เกิด; เกิดชั่วคราวก็ได้ ก็ดับไปชั่วคราว. ถ้าดับหมด มันก็ดับทันเหตุ ดับอวิชชา ดับภคณา ดับอุปาทาน. นี่ไม่รู้สึกรู้ว่ามีเกิดอีกต่อไป หรือมีการเกิดอยู่ ก็เรียกว่า มันดับสนิทลึกซึ้งสิ้นเชิง.

เราจะไม่แนะนำ ไม่ชักชวนให้ศึกษาอย่างละเอียดขอบเขต มันยุ่งยาก และไม่จำเป็น; เอาแต่ว่า ทำอย่างไร เราจึงจะเกิดเกลียดกลัวความทุกข์ แล้วก็ดำรงตนอยู่ในลักษณะที่ความทุกข์เกิดไม่ได้ ก็พอแล้ว ในนั้นแหละจะมีนิพพานธาตุรวมอยู่ด้วยเสร็จ.

(ถาม) ขอกราบเรียนถาม ท่านอาจารย์ ว่า เรื่องปัญหาความทุกข์เป็นเรื่องที่ย่อย ย้อน. สมมุติว่า เราทุกข์อย่างหนึ่งขึ้นมา พอความทุกข์บีบคั้นเราแล้ว เรามักจะหาสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความทุกข์อีกอย่างหนึ่งมาลบกลืนแทนที่; แล้วก็ความต่อเนื่องกันของการที่เราสิ่งหนึ่งมา

สนองอีกสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา นั่นเป็นเหตุทำให้เรามองไม่เห็น ว่า อะไรคือความทุกข์ที่แท้จริง, แล้วก็ไม่ได้เกิดความรู้สึกว่า เกลียทุกข์ หรือว่าอะไร เพราะว่ามัวแต่สนองตอบต่อความทุกข์ โดยเอาสิ่งอื่นมาลบเลื่อนอยู่ตลอดเวลา. อยากกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ควรจะทำอย่างไร ในกรณีเช่นนี้ ให้มองเห็นตัวทุกข์จริงๆ?

(ตอบ) คำถามอย่างนี้เป็นคำถามที่มีประโยชน์ หรือว่า ควรจะหยิบขึ้นมาวินิจฉัย, แล้วก็จะมีคำตอบอยู่ในคำพูดตอนท้ายสุดแล้ว ว่า **ทำอย่างไรจึงจะมองเห็นตัวความทุกข์จริงๆ** ก็คือ **การมองเห็นตัวความทุกข์จริงๆ นั้นแหละ** มันก็ไม่อยากจะลบเลื่อนไว้ด้วยสิ่งลบเลื่อน. คนเราในโลกโดยเฉพาะโลกสมัยปัจจุบัน มีสิ่งลบเลื่อนความทุกข์ร้ายเหลือเกิน; ความทุกข์เกิดขึ้น ก็ **ลบเลื่อนความทุกข์** คือเอาสิ่งอื่น ซึ่งที่แท้ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน มาลบเลื่อนความทุกข์ร้ายนี้ไว้ ไปสนใจอย่างอื่น **เป็นเหตุให้ไม่มองเห็นความทุกข์ตัวจริง**. นี่ก็เป็นปัญหา ควรจะถือว่าเป็นปัญหาของคน โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ มีมาก เป็นมาก ก็เป็นเรื่องหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครื่องทำให้เนิ่นช้า เป็นธรรมชาติประเภทหนึ่ง เขาเรียกว่า เครื่องทำให้เนิ่นช้า ให้ติดอยู่ที่นั่น.

การที่เอาอะไรไปลบเลื่อนเสีย ถึงความสนใจไปสู่เรื่องอื่น เดียวก็มีความทุกข์อีก แล้ว **ลบเลื่อนเสียอีก** มันก็ **ทำให้ติดอยู่ในกองทุกข์นาน**. แต่เมื่อคนเขาไม่รู้วิธีไหนอื่นเรื่องนี้ เขาก็จะคงทำอย่างนั้น แล้วก็กำลังทำอยู่เป็นประจำ : มีความกลัวขึ้นมา ก็ไปทวงเสีย เบื่อทวงขึ้นมา ก็ไปกินเหล้าเสีย, กินเหล้าแล้วไม่สบายขึ้นมา ก็ไปทำอย่างอื่นเสีย ซึ่งมันมีให้เปลี่ยนเรื่อยไป เป็นบาป หรือว่าเป็นโรคภัยของคนสมัยนี้ ซึ่งมีเครื่องลบเลื่อนมาก.

ถ้าเป็น **พุทธบริษัทที่ซื้อตรง** จะ **ต้องดูลงไปต้นเหตุของความทุกข์** แล้วกำจัดเสีย ไม่ต้องเสียเงินไปซื้อเครื่องลบเลื่อนเหล่านั้น ก็เลยเหมือนอย่างที่คุณว่า คือ **ดูตัวความทุกข์จริงๆ**. อย่าไปลบเลื่อนมัน อย่าไปคิดลบเลื่อน เพราะสิ่งลบเลื่อนนี้เป็นเครื่องทำให้เนิ่นช้า. ความทุกข์มีสิ่งลบเลื่อน ทำให้เนิ่นช้า นี่เราไม่อยากจะเสียเวลา ก็กันลงไป :-

อะไรเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ร่ายนี้? สิ่งแรกก็คือ ความยึดมั่นถือมั่น, หาให้พบก่อน แล้วค้นต่อไปว่า ยึดมั่นถือมั่นในอะไร? พบสิ่งนั้นว่า ยึดมั่นด้วยอะไร? วิธีใด? ต่อไปอีก; ก็ยากี่จะเกิดความระอา เลิกความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น. ความทุกข์ก็ดับไปในกรณีหนึ่ง ก็ไปเข้าเรื่องของสติ ที่เราพูดกันมาอย่างยืดยาววันแรกๆ : มีสติรู้ทันทั่วทั้งที่ ว่า อันนั้นเป็นความทุกข์ ที่เราต้องถอนรากถอนโคน, ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เราจะไปมัวเป็นทาสมันด้วยการกลบเกลื่อน.

ขอให้ถือหลักอันนี้ อย่างนี้ ตามสามัญสำนึกอย่างนี้ ไม่ต้องมีอะไรมาก เพราะผู้ถามก็มองเห็นที่อยู่แล้ว, เห็นอยู่แล้วว่ากำลังกลบเกลื่อนเรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุด ก็เลิกกลบเกลื่อนเสียสิ.

(ถาม) ขอให้ท่านอาจารย์ ช่วยขยายความอีกสักหน่อย เกี่ยวกับความทุกข์ทางร่างกาย.

(ตอบ) ความทุกข์ที่เกิดแก่ร่างกาย ตามธรรมดาสามัญที่สุด ที่ต้องเปลี่ยน อริยาบถ ไม่ได้กินความไปทั่วว่า อริยาบถปีติบังทุกข์. ดูให้ฉลาดหน่อย ก็ดูว่าที่เราไม่ค่อยรู้สึกความทุกข์ทางร่างกายนี้ ก็เพราะว่า เราเปลี่ยนอริยาบถอยู่โดยไม่รู้สึกตัว : เที่ยงเรานั่ง เที่ยงเรายืน เที่ยงเราเดิน เที่ยงเรานอน อะไรอย่างนี้เป็นต้น มันก็เปลี่ยนอยู่โดยไม่รู้สึกตัว มันก็กลบเกลื่อนความทุกข์ทางร่างกายไว้โดยไม่รู้สึกตัว.

ถ้าถามว่า อะไรปีติบังทุกข์? ควรจะตอบว่า อวิชชา ตามที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัส เป็นหลักทั่วไป, แล้วอริยาบถปีติบังทุกข์ มันเป็นความทุกข์ในความหมายที่แคบ แล้วก็อย่างธรรมดาสามัญ ที่เราไม่ค่อยรู้สึกทางกาย เพราะอริยาบถมันเปลี่ยนอยู่เองเรื่อย. คำว่า อริยาบถมันมีความหมายแต่อย่างนี้ คำว่าอริยาบถที่มีความหมายอย่างอื่นเรายังไม่พบ. อริยาบถ แปลว่าเครื่องไปของอวัยวะคือ เที่ยงเดิน เที่ยงยืน เที่ยงนั่ง เที่ยงนอน เที่ยงเหยียด เที่ยงคู้ เที่ยงก้ม เที่ยงเงย ฯลฯ ก็แล้วแต่ นี่ปีติบังความทุกข์ทางร่างกายได้.

(เทปหมดเพียงนี้)